

Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Kariny Błażejczak
„Funkcjonariusze Straży Granicznej.
Kulturowe determinanty awansu służbowego. Studium socjologiczne”

Promotor: prof. dr hab. Jan Maciejewski
Promotor pomocniczy: dr Robert Frei

Problematyka Straży Granicznej jest w ostatnich latach coraz częściej podejmowana w pracach badawczych na różnych poziomach – od prostych prac licencjackich, po nieco bardziej złożone magisterskie, aż po zaawansowane prace doktorskie. Wpływ na to ma wiele czynników m.in. wojna za naszą wschodnią granicą pomiędzy Rosją a Ukrainą, trwające od ponad trzech lat ataki hybrydowe na granicę z Białorusią (która jest równocześnie granicą z NATO i UE), w końcu wprowadzenie przez Niemcy kontroli na ich wszystkich granicach, co *de facto* jest zawieszeniem Strefy Schengen. Wszystko to sprawia, że zainteresowanie opinii publicznej często zostaje skierowane w stronę funkcjonariuszy Straży Granicznej.

Rozprawa pani Kariny Błażejczak doskonale wpisuje się tematycznie w ten trend badawczy, a jej praca jest ważna także ze względu na kontekst, w jakim Pani Magister bada tę grupę zawodową. W Polsce brak jest kompleksowych badań socjologicznych dotyczących funkcjonariuszy Straży Granicznej, szczególnie w kontekście kulturowych determinantów awansu służbowego.

Podjęmowana w tej pracy problematyka wpisuje się w nurt socjologicznych badań nad grupami dyspozycyjnymi, nad którymi prace zapoczątkowane zostały w Uniwersytecie Wrocławskim przez profesorów Zdzisława Zagórskiego, Zdzisława Morawskiego i Jana Maciejewskiego, czego rezultatem było ukształtowanie nowej orientacji badawczej oraz wrocławskiej szkoły socjologii grup dyspozycyjnych. Słusznym jest więc to, że praca poświęcona takiej tematyce powstała właśnie w tym Uniwersytecie.

Co jeszcze warto podkreślić w literaturze przedmiotu dotyczącej Straży Granicznej uwaga badaczy najczęściej skupiona jest na niej jako na instytucji *per se*, a nie na organizacji składającej się z funkcjonariuszy. Przeniesienie w tej pracy wagi na funkcjonariuszy Straży Granicznej, ich awansu zawodowego w kontekście kulturowym, jest niewątpliwie ważnym elementem rozwoju badań poświęconych tym zagadnieniom socjologicznym.

Reasumując, podejmowany w tej pracy temat jest więc bardzo aktualny i odnosi się do ważkich zagadnień współczesnego społeczeństwa. Należy podkreślić, że wybrana przez doktorantkę grupa badawcza jest bardzo interesująca, a jej badania w kontekście społeczeństwa informacyjnego są rzadko podejmowane, także z powodu trudności w dostępie do możliwości prowadzenia badań. Sama praca jest zarówno ambitną próbą systematyzacji istniejącego materiału poświęconego Straży Granicznej i kulturowym determinantom awansu służbowego, ale także, poprzez zaprojektowane i przeprowadzone badania, jest też próbą rozszerzenia istniejącego paradygmatu funkcjonowania grup dyspozycyjnych oraz otwarcia go o badania z zakresu innych dyscyplin naukowych w dziedzinie nauk społecznych.

Ocena poprawności struktury rozprawy

Recenzowana praca (bez aneksu) liczy 352 strony, składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów: teoretycznych, metodologicznego i empirycznego (każdy podzielony na mniejsze jednostki), zakończenia oraz bibliografii. Na końcu pracy dołączone został aneks, w którym znajduje się kwestionariusz ankiety, nieopublikowany artykuł pt. *Kobieta w szeregach Śląskiego Oddziału Straży Granicznej*, tabele oraz Dzienniczek obserwacji. We wstępie nakreślone zostało tło pracy, zarówno z perspektywy socjologii grup dyspozycyjnych, jak i badań wzoru kulturowego czy awansu zawodowego. Autorka przywołuje wiele odniesień teoretycznych, swobodnie poruszając się wśród zagadnień socjologicznych i autorów.

W pierwszym rozdziale zawarte zostały rozważania teoretyczne na temat kultury. Jak pisze Autorka, jest to próba wypracowania definicji kultury na potrzeby jej rozprawy. Koncepcja kultury została zaprezentowana w naukach socjologicznych poprzez spojrzenie przez jej pryzmat na organizację, instytucję, instytucję totalną oraz grupę społeczną. Na końcu rozdziału zawierającego przegląd podejść teoretycznych, co jest warte docenienia, zaproponowana została autorska platforma teoretyczna w postaci charakterystyki kultury organizacyjnej, socjologicznego spojrzenia na instytucję, stworzona na potrzeby tej dysertacji.

W rozdziale drugim Autorka dokonała przeglądu literatury zarówno socjologicznej, jak i z obszaru innych nauk społecznych oraz aktów normatywnych dotyczących Straży Granicznej. W rozdziale tym znajduje się również geneza omawianej grupy dyspozycyjnej, jej

charakterystyka oraz opis formalnych determinantów awansu. Zarówno opisu rekrutacji do Straży Granicznej, jak i samej problematyki dotyczącej szkolenia i doskonalenia zawodowego funkcjonariuszy zrobiony jest bardzo dobrze. Widać, że Doktorantka posiada wiedzę nie tylko teoretyczną, ale wręcz „od podszewki” zna opisywaną instytucję, co przekłada się na wysoką wartość tego rozdziału.

Trzeci rozdział zawiera dyrektywy metodologiczne, opis konceptualizacji i operacjonalizacji problematyki badawczej oraz schemat postępowania metodologicznego. Do szczegółowej analizy tej część pracy przejdę w dalszej części tej recenzji, jednak podkreślić należy, że wypracowana metodologia badań została użyta prawidłowo i przedstawiona w jasny i zrozumiały sposób.

Czwarty rozdział, najważniejszy i najciekawszy dla czytelnika, stanowi empiryczną część pracy. Doktorantka przedstawiła w nim kulturowe determinanty awansu w Straży Granicznej. Analiza przeprowadzonych badań pozwoliła na sformułowanie wniosków, które następnie przedstawione zostały w kilku podrozdziałach. Pierwszy z nich zawiera charakterystykę populacji i próby badawczej, a także opis wzoru kulturowego badanych funkcjonariuszy Straży Granicznej. Drugi podrozdział opisuje system oczekiwań normatywnych Straży Granicznej wobec jej funkcjonariuszy, trzeci jest analizą wzoru kulturowego realizowanego w służbie. W czwartym podrozdziale tego rozdziału omówione zostały wyniki badań ilościowych i jakościowych dotyczących determinantów awansu w opinii respondentów. W piątym podrozdziale przedstawiona została charakterystyka respondentów na stanowiskach kierowniczych, a szósty poświęcony dotyczy determinantów awansu ujawnionych metodami ilościowymi i jakościowymi w badanej populacji. Dysertację zamyka podsumowanie wyników badań oraz ostatni rozdział (który jednak nie otrzymał właściwej mu numeracji), w którym zawarte są odpowiedzi na pytania badawcze, weryfikacja hipotez, wnioski końcowe oraz rekomendacje.

Struktura pracy jest prawidłowa i przemyślana. Dane empiryczne i wiedza teoretyczna zebrane i opisane zostały prawidłowo. Także wyniki badań zinterpretowane zostały prawidłowo, a wnioski wyciągnięte właściwie. Doktorantka wykazała się tu dużą samodzielnością i dojrzałością intelektualną, która jest niezbędna do przeprowadzenia tego typu analiz socjologicznych.

Kilka zastrzeżeń mam do bibliografii, która podzielona została na cztery części: pozycje książkowe (79), rozdziały w opracowaniach zwartych (16), akty normatywne i dokumenty wewnętrzne (33) oraz źródła internetowe (7). Sama literatura nie jest bardzo obszerna, choć została dobrana prawidłowo. Mogłaby być jeszcze uzupełniona o najbardziej aktualne pozycje

socjologiczne dotyczące podjętego tematu. Przy omawianiu kultury zabrakło mi także odniesień do jednego z ważniejszych badaczy tej kategorii – Leona Dyczewskiego.

Ocena formalnej strony rozprawy (poprawność redakcyjno-językowa, opanowanie techniki pisanie pracy, sporządzania przypisów, tabel, bibliografii)

Strona formalna rozprawy spełnia wszystkie podstawowe wymagania, choć zdarzają się potknięcia wynikające być może ze zbyt dużego pośpiechu w trakcie przygotowywania ostatecznej wersji pracy. Język, którym posługuje się Doktorantka, jest językiem naukowym. Pojawiają się co prawda „literówki”, czy niewielkie błędy natury stylistycznej czy gramatycznej, ale nie wpływają one na jakość pracy. Zastrzeżenia można mieć do zmiany osoby w której wypowiada się Autorka - zaczyna pisać w pierwszej osobie, a w dalszej części pracy pisze o sobie bezosobowo. Wpływa to na odbiór i utrudnia czytanie, ale nie wpływa na ostateczną ocenę pracy.

Na uwagę zasługują elementy graficzne zawarte w pracy. Są to wykresy (20), rysunki (3) i tabele (66). Są one dobrze opracowane zarówno pod względem technicznym i redakcyjnym oraz właściwie oddają prowadzone analizy i formułowane wnioski. Zawierają one także poprawnie sformułowane tytuły oraz, tam gdzie to konieczne, podstawę źródłową zawartych w tabeli treści. Choć tabele, bibliografia, tabele czy rysunki zostały sporządzone zgodnie z oczekiwaniami (opatrzone informacjami dotyczącymi wydawnictwa, roku i miejsca wydania, a w przypadku czasopism - także stron, na których znajduje się przywoływany tekst), to nie zawsze te zasady są przestrzegane. Duże zastrzeżenia mam do źródeł internetowych, które nie zostały przywołane prawidłowo. Przywołane linki powinny być zostać poprzedzone autorem i tytułem tekstu, z którego korzystała Autorka. Podobna uwaga dotyczy przypisów.

Ocena znajomości metod i technik badawczych przyjętych i zastosowanych w rozprawie

Za cel swoich badań naukowych, a domyślnie także i całej pracy (choć nie zostało to nigdzie jasno powiedziane) Autorka obrała eksplorację tematyki kulturowych determinantów służby, a szczególnie postrzegania awansu w Straży Granicznej przez jej funkcjonariuszy (s.139). Sformułowała także główne problemy badawcze, do których należą: „*sposoby postrzegania awansu przez funkcjonariuszy Straży Granicznej oraz czynniki determinujące to postrzeganie, jak również sam awans*” (...). Kluczowym jest tutaj spojrzenie na funkcjonariuszy jako na nośniki kultury, a więc wzory które zinternalizowali w procesie socjalizacji: pierwotnej

– w swoich rodzinach oraz wtórnej – w kulturze organizacyjnej grupy dyspozycyjnej. Celem jest odkrycie i opisanie związków pomiędzy tymi wzorami a percepcją awansu jako zjawiska społecznego. Wartością dodaną może okazać się odkrycie ukrytych wzorów kulturowych, które istnieją i bardzo silnie oddziałują na badaną społeczność” (s. 139).

Główny problem badawczy sformułowany został w postaci pytania *Jakie czynniki kulturowe determinują służbę funkcjonariuszy w Straży Granicznej?* Doktorantka postawiła także cztery szczegółowe pytania badawcze o elementy tworzące wzór kulturowy funkcjonariuszy Straży Granicznej, o komponenty wzoru kulturowego determinującego służbę funkcjonariuszy Straży Granicznej, o oczekiwania jakie generuje organizacja jaką jest Straż Graniczna wobec swoich funkcjonariuszy oraz o to które elementy wzoru kulturowego determinują awans służbowy. Do wszystkich pytań, oprócz pierwszego, które ma charakter eksploracyjny (drugi i trzeci problem badawczy mają charakter deskryptywny, a ostatni – eksplikacyjny), sformułowane zostały hipotezy badawcze.

Hipoteza główna w brzmieniu *Służba w Straży Granicznej zdeterminowana jest aspektami wzoru kulturowego rozbieżnymi ze wzorem kulturowym funkcjonariusza zinternalizowanym przez niego w procesie socjalizacji* wymagała zbadania wzoru kulturowego funkcjonariuszy Straży Granicznej. W tym celu doktorantka posłużyła się zmiennymi wzoru kulturowego zaproponowanymi przez Talcotta Parsonsa. Sformułowała także trzy hipotezy szczegółowe, które dotyczą drugiego, trzeciego i czwartego problemu badawczego.

Zarówno problemy badawcze, jak i hipotezy sformułowane zostały prawidłowo. Następnie określone zostały także zmienne zależne i niezależne, które mają wpływ na potwierdzenie lub odrzucenie hipotez.

Aby rozwiązać główny problem badawczy Autorka zastosowała triangulację metod, posługując się zarówno metodą ilościową, jak i komplementarnymi dla niej metodami jakościowymi (obserwacja uczestnicząca, krytyczna analiza dokumentów oraz analiza swobodnych wypowiedzi w pytaniach otwartych). Dodatkowo badania ilościowe uzupełnione zostały o analizę jakościową (krytyczną analizę dokumentów jawnych i aktów prawnych oraz analizę wypowiedzi otwartych i analizę poczynionej obserwacji uczestniczącej ukrytej). W badaniu ilościowym jako narzędzie badawcze zastosowany został kwestionariusz ankiety, który zawierał zarówno pytania metryczkowe, jak i pytania dotyczące postawionych problemów badawczych. Dobór metod badawczych jest prawidłowy i adekwatny zarówno do tematyki pracy, jak i podejmowanych socjologicznych problemów badawczych.

Na uwagę zasługuje sam proces doboru respondentów. Pani Magister zdecydowała się dodatkowo przeprowadzić badania pilotażowe, które umożliwiły sprawdzenie poprawności

doboru badanych osób, przyjętych zmiennych i wykorzystanych narzędzi badawczych. Dobór próby, słusznie zresztą, był celowy zarówno ze względu na staż służby respondentów, jak i ich płeć. W pracy podkreślone zostało, że Doktorantka planowała dobrać reprezentatywną próbę, co jednak okazało się niemożliwe ze względu na brak zgód na badania komendantów wschodnich oddziałów i Komendy Głównej Straży Granicznej. Podkreślić jednak należy, że próba jest zbliżona do reprezentatywnej pod względem liczebności (411 zebranych ankiet na 374 wymagane). Kwestionariusz ankiety przeprowadzony został wśród funkcjonariuszy Straży Granicznej wywodzących się ze wszystkich jednostek organizacyjnych Straży Granicznej, realizujących także różne zadania. Do analizy ilościowej użyła programu IBM SPSS Statistics (Statistical Package for the Social Sciences) nr wersji 29.

Podsumowując ten aspekt oceny pracy należy stwierdzić, że wiedza i umiejętności metodologiczne Doktorantki są na dobrym poziomie, tym bardziej, że w toku całej pracy umiejętnie dowodzi swych racji dokumentując je uzyskanymi wynikami i prowadzonymi analizami. Czytając dalej pracę można stwierdzić, że cel został zrealizowany, analiza przeprowadzona systematycznie, a wyciągnięte wnioski świadczą o dużej pracowitości i wnikliwości badawczej Autorki.

Ocena merytoryczna

Recenzowana przeze mnie praca stanowi bez wątpienia ciekawą i ważną analizę. Doktorantka wykazała się rzetelną wiedzą w podejmowanym temacie, a także znajomością metod i zasad prowadzenia własnych badań naukowych. Problematyka podjęta w pracy jest z pewnością nie tylko bardzo ważna i aktualna, zarówno z teoretycznego, jak i aplikacyjnego punktu widzenia, ale również bardzo trudna do realizacji. Praca ta stanowi istotny wkład do stanu wiedzy nauk socjologicznych w subdyscyplinie socjologii grup dyspozycyjnych. Jej Autorka porusza się w obszarach różnych dyscyplin naukowych – zarówno nauk socjologicznych (socjologii grup dyspozycyjnych), nauk o bezpieczeństwie, jak i nauk o polityce.

Według wytycznych ustawy (art. 187 ust. 3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce) recenzent, oceniając wartość merytoryczną pracy, powinien uwzględnić następujące zalecenia:

1. Praca powinna prezentować ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie;
2. Praca powinna prezentować umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez kandydata;

3. Przedmiotem pracy powinno być oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne.

Odniosę się do nich po kolei.

1. Doktorantka świetnie orientuje się w problematyce, która jest przedmiotem tej rozprawy. Niewątpliwie wpływ na to ma także fakt, że Doktorantka funkcjonariuszem Straży Granicznej. Przeprowadzony wywód naukowy jest rzetelny zarówno w obszarze teorii, jak i praktyki uzyskanych wyników badań. Praca jest także poprawnie opracowana pod względem formalnym, ma jasną strukturę, a treść poszczególnych rozdziałów rozmieszczona jest zgodnie z postawionymi celami.
2. Zastosowana w pracy metodologia badań jest prawidłowa i odpowiednia zarówno do celów, jak i zakresu badań. Przedstawiona jest w sposób logiczny i jasny. Docenić należy także wartość naukową i praktyczną uzyskanych wyników badań. Założenia metodologiczne opracowane są prawidłowo, a same badania dobrze zaplanowane i przeprowadzone. Dodatkową wartością dodaną byłoby ich odniesienie do innych, podobnych badań. Tego tutaj brakuje. Hipotezy oraz ich weryfikacja zostały postawione i zrealizowane prawidłowo.
3. Oryginalność rozwiązania problemu naukowego to przede wszystkim oryginalnie sformułowane problemy badawcze, opracowana procedura badań oraz szczegółowa analiza, zarówno porównawcza, jak i statystyczna. W odbiorze pracy przeszkadza zamiana z pierwszej osoby na formę bezosobową. Brak jest także jasno opisanego stanu badań oraz najbardziej aktualnej literatury przedmiotu.

Te krytyczne uwagi nie wpływają jednak na ostateczną, pozytywną ocenę pracy. Badania empiryczne podjęte przez Doktorantkę wykraczają poza warunki brzegowe stawiane rozprawom doktorskim. Wybór podstaw teoretycznych prowadzonych rozważań oraz przyjęte rozstrzygnięcia metodologiczne czynią rozprawę zamierzeniem oryginalnym, zarówno z punktu widzenia trafności wyboru strategii procesu badawczego, jak i pracy z danymi empirycznymi.

Podsumowanie

Reasumując należy stwierdzić, że Autorka, pomimo drobnych uwag i wątpliwości, także o charakterze polemicznym, wykazała się nie tylko bardzo dobrą znajomością podjętej w rozprawie problematyki, ale również kompetencjami metodologicznymi. To sprawia, że rozprawa ma bardzo spójny charakter, wpisując się w dobrze dobrane i wykorzystane ramy

teoretyczne zarówno w części literaturowej, jak i w rozdziałach empirycznych. Oceniając sposób realizacji przyjętego celu rozprawy, założenia metodologiczne, bardzo duży wkład pracy, nie tylko koncepcyjnej, ale i logistycznej podczas prowadzenia badań, oraz uzyskane rezultaty, należy stwierdzić, że wiodące kierunki interpretacji zastosowane przez Doktorantkę mogą stanowić bardzo dobrą inspirację do kontynuowania badań socjologicznych na temat kulturowych determinant awansu służbowego w grupach dyspozycyjnych.

Podsumowując wszystkie zamieszczone w recenzji oceny, uwagi i wątpliwości należy stwierdzić, że praca doktorska mgr Kariny Błażejczak jest oryginalnym przedsięwzięciem badawczym, potwierdzającym bardzo dobre przygotowanie Doktorantki do samodzielnej pracy badawczej. Rozprawa zawiera wyraźnie sformułowany cel poznawczy, konieczną obudowę literaturową i opiera się na oryginalnym, pomyślnie zrealizowanym projekcie empirycznym, którego rezultaty oceniam pozytywnie. Całość rozprawy świadczy korzystnie o umiejętnościach i kompetencjach teoretycznych i metodologiczno-badawczych Autorki. Stwierdzam więc, że rozprawa doktorska mgr Kariny Błażejczak spełnia wszystkie, określone ustawowo wymagania stawiane pracom doktorskim - stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a Doktorantka wykazała się ogólną wiedzą teoretyczną w zakresie nauk socjologicznych. Uzyskane wyniki i sposób ich analizowania dostarczają wielu ciekawych wniosków i mogą stanowić inspirację do dalszej eksploracji tematu, do czego bardzo zachęcam.

Uważam, że przedstawiona przez mgr Karinę Błażejczak rozprawa doktorska stanowi wartościowe opracowanie naukowe podjętego tematu. Recenzowana przeze mnie praca w pełni spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim określone w Ustawę z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, co kwalifikuje mgr Karinę Błażejczak do uzyskania stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki socjologiczne. Praca może być więc podstawą do dopuszczenia jej Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Proponowane pytania dla Doktorantki:

1. Jakie względy metodologiczne zdecydowały o włączeniu do dysertacji metody jakościowej czyli narzędzia jakim jest dzienniczek obserwacji?
2. Jakie komponenty wzoru społecznego funkcjonariusza Straży Granicznej determinują skuteczność zadaniową w służbie?
3. Jak rygory prawne determinują służbę funkcjonariuszy, np. zatrzymanie imigrantów?